

ВІДГУК
офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора Біди
Олени Анатоліївни про дисертацію Карук Інни Василівни
«Експериментування як вид діяльності дітей у дошкільній педагогіці
України (середина XX – початок XXI століття)», подану на здобуття
наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01
Освіта, педагогіка

З метою здійснення експертизи дисертації Карук Інни Василівни нами було проаналізовано її зміст й основні наукові праці. Узагальнені результати викладено у наступних положеннях.

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки. Модернізація системи освіти в Україні зумовлена змінами в соціально-економічній та соціально-культурній сферах нашого суспільства, потреби якого в творчій особистості висувають підвищені вимоги до конструювання персональної системи цінностей, унаслідок чого перед педагогічною наукою постає потреба переосмислення традиційних настанов у дітей і молоді.

Однією з умов розвитку творчих здібностей дошкільників у продуктивній діяльності є визнання та схвалення дорослими не лише наслідувальних, але й творчих дій. Вчені доводять, що розвиток творчості та творчих здібностей дошкільників здійснюється на основі експериментування.

Формування системи знань і вмінь дітей раннього та дошкільного віку, розвиток пізнавальної активності, розумових операцій, психічних процесів, позитивного ставлення до довкілля та бажання його досліджувати можна досягнути, упроваджуючи експериментування як один із провідних видів діяльності дітей. Сьогодення вимагає реформування української вищої освіти і саме така позиція підвищує вимоги до експериментування як виду діяльності дітей у дошкільній педагогіці України. Тому, дослідження загальних аспектів дошкільної педагогіки та експериментальної діяльності дітей в їх історичному розвитку є актуальним у сьогоденні.

З огляду на це, дисертація Карук Інни Василівни є актуальною, доцільною та своєчасною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано в контексті досліджень Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського як складової науково-дослідної теми кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами «Педагогічний супровід особистісно-

професійного розвитку майбутнього вчителя» (0119U102999) та кафедри дошкільної освіти «Підготовка фахівців дошкільної та початкової освіти в умовах інтеграції України в Європейській освітній простір» (0121U109684).

Тема дисертації затверджена вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 4 від 25.10.2017 р.) та узгоджена на засіданні Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 24.09.2019 р.)

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Представлені в роботі наукові положення та висновки, викладені авторкою, свідчать про цілісність проведеного дослідження, наукову обґрунтованість і достовірність результатів, а також мають теоретичне і практичне значення для підготовки майбутніх вихователів, збагачення історико-педагогічних знань.

Дисертантка на високому науковому рівні обґрунтувала вибір теми, визначила мету, завдання, методи дослідження. План роботи логічний і послідовний. Структура дисертації чітка, усі її частини спрямовані на досягнення поставленої мети. Представлений науковий апарат дослідження сприяв розробці алгоритму розв'язання досліджуваної проблеми, на вирішення якої авторкою спрямовано завдання дослідження.

Для досягнення мети та вирішення завдань дослідження використано комплекс **методів**: загальнонаукові (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення) для вивчення стану, досвіду теорії та практики організації експериментування як виду діяльності дітей; емпіричні (порівняльно-аналітичний для історико-педагогічного аналізу вітчизняної та зарубіжної літератури; пошуково-бібліографічний для систематизації бібліотечних каталогів, друкованих джерел і періодичних видань); історико-хронологічний задля визначення передумов і періодів становлення експериментування як особливого виду діяльності дітей у дошкільній педагогіці України в історичній послідовності; історико-ретроспективний з метою виявлення причиново-наслідкових зв'язків, закономірностей розвитку історичних подій, виокремлення характерних особливостей і тенденцій експериментування як виду діяльності дітей дошкільного віку; історико-порівняльний задля порівняння змісту організації дитячого експериментування з погляду зарубіжних і вітчизняних педагогів, науковців у досліджуваний період.

Наукові положення, рекомендації та висновки, які містяться у дисертаційному дослідженні, пояснюються і обґрунтовуються з посиланням на джерельну базу, що включає законодавчі документи, наукову і методичну літературу.

Джерельну базу дослідження складають:

– джерела нормативно-правового характеру (закони, постанови, накази, інструкції Міністерства освіти УРСР й Міністерства освіти і науки України, що базуються на Конституції України (1996), Законах України «Про освіту» (1991, 2017), «Про дошкільну освіту» (2001), «Про вищу освіту» (2014), «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015), Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») (1993), Концепції національного виховання (2009), Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку (2020), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. (2013);

– архівні документи й матеріали (матеріали із фондів Державного архіву Вінницької області (ДАВіО) (ф. Р-5050, ф. Р-4897, ф. Р-5371), Державного архіву Хмельницької області (ДАХмО) (ф. Р-908, ф. Р-5762, ф. Р-4131, ф. Р.-1091, ф. Р.-3515), Державного архіву Тернопільської області (ДАТеО) (ф. Р.-18). Всього опрацьовано 44 архівних документів;

– довідкові видання (словники, довідники);

– наукові (дисертації, монографії, статті та тези в наукових журналах);

– навчальні джерела (посібники, хрестоматії, методичні матеріали для педагогів);

– періодичні видання («Дошкільне виховання», «Дитячий садок», «Вихователь-методист дошкільного закладу», «Шлях освіти» тощо);

– електронні (презентовані електронні ресурси, блоги);

– оповідні (опис діяльності закладів дошкільної освіти; конкретних авторських методик; досвіду роботи видатних педагогів та вихователів-новаторів тощо).

У дослідженні використано фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України, Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки імені К. А. Тімірязєва, бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з середини 50-х років XX століття до 20-х років XXI століття. Визначення нижньої межі дослідження (1947 р.) пов'язано з відбудовою дошкільного виховання, становленням дефініції поняття «дитяче експериментування», прийняттям Закону Верховної Ради УРСР «Про зміцнення зв'язку школи з життям та про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» (1959), який спонукав науковців і педагогів-практиків до пошуків нових форм, методів і прийомів роботи з дітьми. Верхню межу дослідження окреслено

2021 роком, що зумовлено демократизацією дошкільної освіти та стрімким упровадженням експериментування в освітню діяльність дітей, видано Концепцію освіти дітей раннього та дошкільного віку (2020), затвердженням Базового компоненту дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти, 2021 р.).

Територіальні межі дослідження охоплюють усю територію України.

Гіпотеза і завдання дослідження є чітко узгодженими.

Аналіз дослідження свідчить, що дисертантка ретельно опрацювала наукову літературу, чітко сформулювала основні положення та висновки проведеного дослідження, отримала результати, які мають теоретичне і практичне значення, зробивши вагомий внесок у педагогічну науку. Свідченням обґрунтованості наукових положень є репрезентативна теоретична база, яку становлять узагальнені результати вивчення 305 найменувань. Зміст анотацій, поданих українською та англійською мовами відображає зміст дисертації та висвітлює суттєві її аспекти та основні положення. Матеріали дисертації пройшли необхідну апробацію, обговорювалися на наукових конференціях різного рівня (8 тез у матеріалах конференцій).

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації.

Здійснено аналіз проблеми розвитку та становлення експериментування як виду діяльності дітей у дошкільній педагогіці України середини XX – початку XXI століття; виявлено чинники, що впливають на розвиток змісту і форм реалізації дитячого експериментування; виокремлено періоди становлення експериментування; узагальнено досвід організації експериментальної діяльності дітей раннього та дошкільного віку в досліджуваний період.

До наукового обігу введено маловідомі архівні джерела, пов'язані з дослідженням проблем становлення експериментування як виду діяльності дітей у дошкільній педагогіці України (середина XX – початок XXI століття).

Нові факти, одержані дисертантом. Важливість дисертаційного дослідження полягає в запропонованих рішеннях окресленої проблеми – експериментування як виду діяльності дітей у дошкільній педагогіці України (середина XX – початок XXI століття). Безпосередньо вперше: здійснено аналіз проблеми розвитку та становлення експериментування як виду діяльності дітей у дошкільній педагогіці України середини XX – початку XXI століття; виявлено чинники, що впливають на розвиток змісту і форм реалізації дитячого експериментування: зовнішні (суспільно-політичні, ідеологічні, соціально-культурні) та внутрішні (науково-педагогічні парадигми, авторські концепції дослідницько-експериментальної діяльності

дошкільників); виокремлено періоди становлення експериментування як виду діяльності дітей у дошкільній педагогіці України середини ХХ – початку ХХІ століття в історичній послідовності: І період (1947-1990 рр.) – відбудова дошкільного виховання, поява дефініції поняття «дитяче експериментування»; ІІ період (1991-2000 рр.) – перебудова, розвиток дошкільного виховання та виокремлення експериментальної діяльності дітей дошкільного віку, програмотворення; ІІІ період (2001-2021 рр.) – демократизація дошкільної освіти та стрімке впровадження експериментування в освітню діяльність дітей; узагальнено досвід організації експериментальної діяльності дітей раннього та дошкільного віку в досліджуваний період; уточнено зміст ключових понять: «дитяче експериментування» «діяльність», «дослід», «дослідницька діяльність», «дослідницько-експериментальна діяльність», «експеримент», «експериментальна діяльність», «спостереження»; доповнено історико-педагогічні відомості про специфіку організації експериментальної діяльності дітей у вітчизняній педагогічній науці; подальшого розвитку набуло обґрунтування доцільності впровадження експериментування як виду діяльності дітей під час вивчення усіх освітніх напрямів у закладах дошкільної освіти.

Значення для науки і практики одержаних автором результатів. Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в узагальненні матеріалів і висновків, які сприяють збагаченню історико-педагогічних знань, розширенню джерельної бази з окресленої проблеми, поглибленню змісту курсу «Історія педагогіки», «Основи природознавства з методикою викладання», «Соціоігровий практикум», «Методика формування компетентностей за освітнім напрямом «Гра дитини». Основні положення та висновки проведеного дослідження висвітлено в практикумі «Дитяче експериментування в закладах освіти» для здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра освітньо-професійної програми «Дошкільна освіта. Початкова освіта» (2021) і впроваджено в освітній процес підготовки майбутніх вихователів під час вивчення вибіркової початкової дисципліни «Дитяче експериментування в закладах освіти» у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського. Проведено 3 майстер-класи для педагогів, що висвітлюють тематику дослідження: «Я досліджую світ» під час Всеукраїнського практичного семінару «Результати запровадження STREAM-освіти дошкільників та пріоритети STEM-освіти молодших школярів» (Вінниця, 2019); «Вітражні дива. Гутництво» (Вінниця, 2020); «Незвичайне у звичайному» (Вінниця, 2022). Дисертаційне дослідження здійснювалося в контексті Jean Monnet Module «Ecological

education of preschool and primary school children: a European approach» (GAR 101085524 – EcoEdEU), метою якого є підготовка майбутніх педагогів до опанування теоретико-методичних основ організації процесу екологічного виховання дошкільників та молодших школярів на основі Європейського досвіду.

Матеріали дисертації впроваджено в освітній процес Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (довідка від 24.06.2022 р.), Комунального закладу вищої освіти «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського» (довідка № 01-09/160 від 08.06.2022 р.), Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка № 01-23/86 від 08.06.2022 р.), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/15 від 22.06.2022 р.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 209 від 07.06.2022 р.), Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка № 685 від 07.06.2022 р.). Довідки представлено у Додатках.

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації. Основні результати можуть бути використані в сучасних умовах реформування дошкільної освіти, під час розробки підручників і посібників з педагогіки дошкільної освіти, методичних рекомендацій для студентів закладів вищої освіти і для вихователів закладів дошкільної освіти та в самоосвітній діяльності здобувачів освіти.

Оцінка структури та змісту дисертації. Текст дисертаційного дослідження зв'язний, цілісний, завершений, чітко структурований. Кожен наступний розділ чи підрозділ органічно пов'язаний з попереднім і доповнює його, що сприяло розкриттю теми дослідження, виконанню поставлених завдань, які є досить конкретні та відповідають поставленій меті дослідження. Робота складається з анотації українською та англійською мовами, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (усього 305 найменувань, з них 9 – іноземними мовами, 44 – архівних джерел) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 286 сторінки друкованого тексту, основний зміст викладено на 174 сторінках.

У вступі розкрито актуальність проблеми, що досліджується. Чітко сформульовані мета, об'єкт, предмет, методи дослідження, завдання дослідження, які є досить конкретними та відповідають поставленій меті, викладено наукову новизну й практичне значення одержаних результатів; виписано хронологічні межі дослідження, територіальні межі дослідження,

джерельну базу дослідження, подано відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження; представлено інформацію про публікації за темою дисертації, її структуру й обсяг. Чітко виписано особистий внесок здобувача.

У *першому розділі* на основі узагальнення наукових досліджень представлено методологічні підходи та методологічні рівні дослідження, завдяки яким виокремлено періоди організації та становлення експериментування як виду діяльності дітей у дошкільній педагогіці України (середини XX – початку XXI століття). Здійснено дефінітивний аналіз ключових понять дослідження: «діяльність», «дитяче експериментування», «дослід», «дослідницька діяльність», «дослідницько-експериментальна діяльність», «експеримент», «пошуково-дослідницька діяльність», «спостереження». У дисертаційному дослідженні дитяче експериментування визначається як спеціально організована педагогом або дітьми діяльність, у якій здобувачі дошкільної освіти шляхом самостійного відкриття, розв’язання проблемних завдань, практичних перетворювальних дій різними методами дослідження оволодівають однією із ключових компетентностей, а саме дослідницькою, що знаходить продовження свого розвитку в початковій школі та впродовж життя. Використання системного комплексу методологічних підходів сприяє об’єктивному аналізу різних аспектів дослідження експериментальної діяльності дітей у педагогіці дошкільного дитинства, а також визначенню шляхів удосконалення освітнього процесу в закладах дошкільної освіти. Виокремлено критерії періодизації розвитку дитячого експериментування в закладах дошкільної освіти України в середині XX – на початку XXI століття, що дозволило чітко визначити межі періодів та етапів розвитку дитячого експериментування в закладах дошкільної освіти України, охарактеризувати провідні тенденції цього процесу в історичній ретроспективі.

У *другому розділі* дисертаційної роботи висвітлено особливості становлення й розвитку дитячого експериментування в дошкільній педагогіці України другої половини XX – початку XXI століття. Охарактеризовано перебіг процесів створення нової законодавчої основи та програмних настанов для реалізації завдань дослідно-експериментальної діяльності в закладах дошкільної освіти, розробки системи спеціально організованої роботи з підготовки вихователів до впровадження дитячого експериментування. Визначено провідні тенденції різних періодів та етапів становлення дитячого експериментування як специфічного виду діяльності дошкільників.

У *третьому розділі* охарактеризовано сучасний стан реалізації дитячого експериментування у вітчизняній дошкільній педагогіці. Наведено результати опитування педагогів закладів дошкільної освіти щодо особливостей організації та реалізації функцій дослідницько-експериментальної діяльності дошкільників. У розділі представлені авторські рекомендації для вихователів ЗДО щодо організації дитячого експериментування. Визначено основні принципи підготовки вихователів до організації дитячого експериментування в закладі дошкільної освіти: принцип контекстного підходу; принцип мультидисциплінарного підходу; принцип праксеологічного підходу. Сформуваність у майбутніх вихователів навичок організації дитячого експериментування на основі названих принципів дозволила покращити якість загальної професійної підготовки здобувачів освіти й сприяла розвитку особистісно-важливих якостей майбутніх педагогів та розвитку мотивації до впровадження експериментування в освітній процес закладу дошкільної освіти.

Загальні висновки структуровані, повністю відповідають сформульованим завданням та змісту самої роботи та впливають з її основних положень, чим доводиться, що мета роботи досягнута і всі поставлені завдання виконано.

Отже, після проведення детального аналізу можемо констатувати, що дисертаційна робота Карук Інни Василівни за своїм змістом, стилем викладу і розкриттям основних положень, висновками та результатами опрацювання здобутих даних є завершеним самостійним дисертаційним дослідженням.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Карук Інни Василівни, вважаємо за доцільне висловити окремі зауваження та побажання:

1. Сьогодення вимагає детального аналізу зарубіжного досвіду експериментування як виду діяльності дітей у дошкільній педагогіці та виокремлення прогресивних ідей зарубіжних країн.
2. Зважаючи на те, що у дисертації йдеться про експериментування як виду діяльності дітей у дошкільній педагогіці варто було окремим параграфом схарактеризувати заклад дошкільної освіти як новий тип освітнього закладу.
3. На нашу думку, більше уваги треба було б приділити аналізу навчальних планів, програм базових навчальних предметів у руслі підготовки майбутніх вихователів до впровадження дитячого експериментування.
4. Варто було б у роботі більш детально виписати значення одержаних результатів для науки й практики, адже тема роботи актуальна і

потрібна у сьогоденні.

5. Аналізуючи стан дослідження проблеми експериментування як виду діяльності дітей у дошкільній педагогіці дисертантка демонструє належну обізнаність з виконаними дослідженнями, публікаціями різних авторів щодо визначення сутності ключових понять дослідження: «діяльність», «дитяче експериментування», «дослід», «дослідницька діяльність», «дослідницько-експериментальна діяльність», «експеримент», «пошуково-дослідницька діяльність», «спостереження», але не дуже переконливо виглядають її власні коментарі та позиція щодо дискусії вчених стосовно цих понять.

6. Загальні висновки надто розлогі. Другий пункт загальних висновків непропорційно великий (з сторінки).

Висловлені зауваження мають суто рекомендаційний характер, ніяк не знижують її наукової цінності й є приводом для наукової дискусії. У цілому рецензована робота вирізняється оригінальністю, глибиною теоретичного аналізу і новизною методичних пропозицій.

Констатуємо і той факт, що загальний об'єм основного тексту дисертації відповідає вимогам до написання наукових досліджень, які подаються на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта, педагогіка.

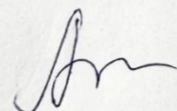
Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях. Результати дослідження висвітлено в 29 наукових публікаціях автора (представлено в додатках) (14 – одноосібних): 2 статті у співавторстві що індексується в наукометричних базах даних Web of Science; 3 статті одноосібні та 6 статей у співавторстві представлено в наукових фахових виданнях України; 5 одноосібних публікацій та 1 у співавторстві – в зарубіжних наукових виданнях; 6 одноосібних праць та 2 у співавторстві – у збірниках матеріалів наукових конференцій різних рівнів та періодичних виданнях України; 1 одноосібний практикум і 2 у співавторстві; 1 програма для дітей дошкільного віку.

Зміст, обсяг та кількість друкованих праць відповідають вимогам МОН України щодо публікацій основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії і надають авторці право публічного захисту дисертаційного дослідження.

Висновок. На основі вивчення поданої роботи можна дійти висновку, що враховуючи актуальність теми, наукову новизну отриманих результатів та їхнє практичне значення зазначаємо, що дисертаційна робота «Експериментування як вид діяльності дітей у дошкільній педагогіці України (середина ХХ – початок ХХІ століття)» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагоме теоретичне й прикладне значення для розвитку педагогічної науки, заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор – Карук Інна Василівна – заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта, педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор
завідувач кафедри педагогіки, психології, початкової,
дошкільної освіти та управління закладами освіти
Закарпатського угорського інституту
ім. Ференца Ракоці ІІ

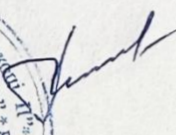
 О. А. Біда

Підпис О.А. Біди завіряю.

Зав. відділом кадрів

Закарпатського угорського інституту
ім. Ференца Ракоці ІІ

Г. Рейплік